

Fodbold som idrætshistorikernes stedbarn

– historiografiske pejlinger

Af David Olsen

Idrættens analyseinstitut udgav i 2006 en rapport, hvor det fremgik, at fodbold i perioden 1993-2005 på de danske tv-kanaler havde fået 40,4 % af seertiden. Tilsvarende havde gymnastikken kun fået 0,3 % af seertiden.¹ Denne voldsomme skævhed i eksponering og medfølgende interesse kan dog ikke aflæses i den professionelle idrætsforskning. Her er det snarere gymnastikken, der har nydt godt af opmærksomheden, som har afstedkommet en lignende skævhed med omvendt fortegn. Herfra skal der ikke opfordres til at bøje sig for det populære for det populære skyld, men alligevel undrer det, at fodbolden har fået så lidt opmærksomhed.

I et større perspektiv skyldes denne skævhed formodentlig den ganske unikke danske idrætspolitiske situation, hvor vi populært sagt har Danmarks Idræts-Forbund til at varetage sporten og konkurrenceidrættens interesser, mens Danske Gymnastik- og Idrætsforeninger tager sig af idrætten som en del af et bredere kulturelt virke med det sigte at fremme folkeoplysningen. Denne skelnen på organisationsniveau har muligvis bidraget til at reducere sportens samfundsmæssige og kulturelle betydning, ved at sportsbevægelsen i mange tilfælde er blevet brugt som netop gymnastikbevægelsens

negation. Selvfølgelig i idrætsforeninger og fodboldklubber ser dog ud til i mange tilfælde at have transcenderet sådanne ideologiske/organisatoriske skel, hvorfor der ikke burde være nogen grund for idrætshistorikere til ukritisk at adoptere denne organisatoriske skelnen.

En historiografi er studiet af en forskningsudvikling. Da den danske idrætsforskning i fodbold ikke er så veludviklet som i mange af de omkringliggende lande, indrages ud over den danske også eksempler fra den svenske og engelske forskning for på den måde at kunne sammenligne og drage nytte af de erfaringer, man der har gjort sig. Nedenstående gennemgang af idrætsforskningens etableringsfase omkring 1980, som bliver retningsangivende for idrætsforskningen, giver en mulig forklaring på, hvorfor man har interesseret sig så lidt for fodbolden. Dette efterfølges af pejlinger i de hjemlige idrætshistoriske hovedværker, som primært omhandler gymnastikken. Dette viser de forskellige mulige tilgange til idræt og gymnastik og den livlige debat, der har været om gymnastikken fra idrætsforskningens etableringsfase op til i dag. Genrer og måder at skrive idrætshistorie på, som også kan inspirere til forskning i fodbolden og sportsbevægelsen.²

Idrætshistorie før 1970'erne – jubilæumsgenren

I Danmark er den professionelle idrætsforskning ikke-eksisterende indtil 1970'erne. Idrætten og sporten blev i stedet behandlet i jubilæumsskrifter. Her kan man ofte finde uvurderlige oplysninger om klubbernes sociale sammensætning, som vi i dag ellers ikke har kilder til at redegøre for.³ Skrifterne skal bruges med en del forbehold for lokale, regionale og nationale sympatier, ligesom de ofte er forfattet i en forsonende, udglattende tone, så der ingen tvivl er om, at man nok har været uenige, men i sidste ende arbejdet for samme mål.

Socialdemokraten A.C. Meyer var i 1908-09 redaktør på 2-bindsværket *Idrætsbogen – Populære vejledninger i udøvelsen af gymnastik og dansk idræt udarbejdede af fagmænd*. Her findes et mindre afsnit om fodboldspillet historie, taktik og regler, som tydeligvis har inspireret Johannes Gandil i beskrivelsen af, hvordan fodbolden kom til Danmark.

Desuden findes mindre publikationer som Fr. Knudsens *Træk af Boldspillet historie* fra 1933, som behandler boldspillet historie indtil den moderne engelske fodbold ud fra noget, der ligner en antropologisk tilgang med fokus på folkelivet, samt hvordan og hvor forskellige fodboldlignende spil er blevet udøvet gennem tid.

I 1935 redigerede Aage Hermann og Evald Andersen 2-bindsværket *Den danske idræts bog*. Bindene består af en lang række artikler om forskellige idrætsgrene, store personligheder, arbejder-, militær- og forskellige socialgruppers idræt. Værket kommer meget bredt omkring, om end det er noget fragmentarisk.

Det mest omfattende tidlige værk er

Dansk Fodbold med den tidligere landsholdsspiller i fodbold og meget aktive foreringsmand Johannes Gandil som redaktør og initiativtager. Mammutværket på 718 sider blev udgivet i 1939 i forbindelse med Dansk Boldspil Unions 50 års jubilæum og redegør i annalistisk stil for udviklingen af det engelske spil, dets indførelse i Danmark af engelske jernbanearbejdere og gennemgår derefter år for år landskampe, klubkampe, FIFA-kongresser, forskellige klubber og lokalunioners historie samt DBU's bestyrelsesmøder. Værket er, trods forbeholdene for jubilæumsskriftsgenren skitseret ovenfor, ikke til at komme uden om af den simple grund, at mange oplysninger ikke findes andre steder.

Derud over kan nævnes tidlige værker som Creutz Jensens *Fynsk fodbold gennem tiderne* fra 1946, hvor formålet var: »at give et samlet overblik, et farverigt billede i en munter, fornøjelig og causerende form, af fynsk fodbolds historie, dens udvikling, dens milepæle og vendepunkter«.⁴ I samme stil er Aksel Alstrups *Jysk fodbold i fortid og nutid*, bind 1 og 2, udkommet hhv. i 1950 og i 1953. Samme slags værk blev i 1954 udgivet af Sjællands Boldspil-Union og omhandler de sjællandske klubber samt SBU's historie.⁵

Historikere har således ikke interesseret sig for idrætten eller sporten i denne lange periode. Jubilæumsskrifterne påberåber sig således ikke at være forskning. Overordnet kan man sige, at det er skrevet ud fra et aktørorienteret perspektiv med meget ringe inddragelse af strukturelle forhold. Inddragelsen af strukturelle forhold blev til gengæld altoverskyggende inden for den marxistiske sportskritik.

Den marxistiske sportskritik

I 1970'erne lød parolerne fra ungdomsoprøret »Historie for folket«. Man ville væk fra den »store historie«, den begivenhedshistoriske tilgang til historien med fokus på den politiske historie og samfundets øverste lag.⁶ Man ville høre om folks dagligdag – også om andre sociale lags end samfundets øverste. Ud af den kamp kom den nye social- og kulturhistorie, og, som en slags underdisciplin hertil, idrætshistorien.

Den marxistiske sportskritik var en forlængelse af Frankfurterskolens kulturkritik og blev bl.a. fremført af vesttyske Bero Rigauer. Hans mest berømte værk er *Sport und Arbeit – Soziologische Zusammenhänge und ideologische Implikationen*, der udkom første gang i 1969 og blev uddybet i bogen *Warenstrukturelle Bedingungen leistungssportlichen Handelns* fra 1979. Rigauer argumenterede for, at den moderne sport blev korruperet af de olympiske idealer, »hurtigere, højere, længere«, som gjorde udøveren til et værktøj for det borgerlige kapitalistiske samfund. Gennem sporten fastholdes udøveren i samfundets kapitalistiske ideologiske hegemoni.⁷ Hele analysen er bygget op omkring en analyse af de varestrukturelle betingelser og disses indflydelse på samfundets ideologiske overbygning. Analysen er en materialistisk, økonomisk analyse, der ikke levner plads til subjektets fri vilje.⁸

Kritikken fik stor indflydelse i Danmark. Dog ikke i en marxistisk version, men som en måde at betragte kommercialiseret sport, hvor især den udelukkende negative fokus på konkurrencesport blev fremherskende. I stedet beskæftigede man sig med den folkelige, tilsyneladende konkurrencefrie, gymnastik. Niels Kayser Nielsen ser denne fokusering på gymnastikken som en konse-

kvens af »gårdmandslinjen« i dansk historieskrivning.⁹ Da idrætshistorien tog fart omkring 1980, sørgede man for ikke at fjerne sig for langt fra gårdmandslinjen for overhovedet at legitimere studiet af idræt. Som en konsekvens deraf fokuserede man på de selvorganiserede bønder og deres brug af gymnastikken i den demokratiske kamp for frihed og lighed.¹⁰ Her har gårdmandslinjen samt ekkoet fra den marxistiske sportskritik kunnet finde fælles fodslag i at betragte konkurrencesporten som nedbrydende.¹¹

Sportens dobbelthed

Den marxistiske sportskritik mistede gradvist pusten i løbet af 1970'erne, og der blev arbejdet på at skabe et teoretisk ståsted for idrætsforskningen ved på den ene side at imødekomme dele af den marxistiske sportskritik, men samtidig understrege, at sporten indeholdt mere end det – sportens dobbelthed.¹² De erkendelser udmøntende sig i en positiv ideologikritik. Skønlitteraturen var fortrop for denne udvikling i Danmark, da Hans-Jørgen Nielsen med *Fodboldenglen* fra 1979 viste, at fodbolden ikke bare var udtryk for borgerlig individualisme og en forlængelse af det kapitalistiske samfund, men et rum for fri udfoldelse af det særegne.¹³ Et historiefagligt forsøg er Niels Kayser Nielsens *Sport, kultur og utopi* fra det bevidsthedssociologiske tidsskrift *Bi-drag*. Nielsen var inspireret af Ernst Blochs teorier om utopi, og den gennemgående tese er, at sporten ikke kun indeholder repressive elementer, men også frigørende. Dette kobles sammen med urbaniseringen og moderniteten, hvor tesen var, at i det brud, som flytningen fra land til by repræsenterede, opstod der et kulturelt tomrum, som blev sportens chance. Nielsen kaldte det den re-

gressive utopi – længslen bagud mod bonde-landets Danmark, som blev genfundet i sportens frigørende elementer og fællesskabet.¹⁴ Dermed fokuserede Nielsen på mere bevidsthedshistoriske temaer i modsætning til den materialistiske marxistiske tilgang.

Civilisering og disciplinering – Norbert Elias

Tyske Norbert Elias og engelske Eric Dunning blev drivkræfter inden for det forskningsfelt, der kan kaldes »sport som civilisatorisk størrelse«. Elias' hovedværk *Über den Prozess der Zivilisation* udkom allerede i 1939. Her viste Elias sammenhængen mellem subjektets psykologiske struktur og de overordnede historiske processer over 500 år. I takt med, at magten blev centraliseret omkring hoffet og senere staten, blev den voldelige udfoldelse af mennesker imellem reduceret og kontrolleret. Dette affødte en forfinelse af manerer og krav om selvkontrol. Udviklingen foregik ikke gennem brud, men var en proces og forholdet mellem subjekterne relationelt: Man er både en autonom størrelse og orienteret mod samt afhængig af andre mennesker i interdependenskæder – konfigurationer.^{15 16}

Engelsk socialhistorie – historie fra neden

Det vil føre for vidt omkring at redegøre udtømmende for denne tradition, der går mere end 120 år tilbage.¹⁷ Med kulturmarxismen og E.P. Thompson kom der dog for alvor fokus på nye typer forskningsfelter og herunder sport og fritid.¹⁸ I hans mest berømte værk *The Making of the English Working Class* fra 1963 fremkom en mere

blød marxistisk tilgang til kultur, fritid og sport, som ikke kun blev set som en funktion af en økonomisk basis, men som historie fra neden, hvor dagligdags fænomener, moralske forestillinger og kulturelle fænomener spiller en stor rolle – hvor bevidstheden tildeles en virkelighedsskabende funktion på lige fod med mere traditionelle strukturhistoriske objekter.

Den engelske socialhistorie blev dog ikke udelukkende kulturmarxistisk, men udmøntede sig også i sportskulturanalyser som James Walvins *The People's Game – a Social History of British Football* fra 1975.¹⁹ Heri gives et overblik over fodboldens udvikling fra middelalderen til efterkrigstidens massesport med fokus på den dynamik, der eksisterer mellem de forskellige klasser og det omgivende samfund. Udgangspunktet er kulturanalytisk, ikke marxistisk.

Emneorienteret idrætshistoriografi

Til belysning af den nyere historiografi er der valgt en emneorienteret oversigt. Det er gjort af hensyn til bredden i historiografien. Samtidig er dette lige netop kendetegnende for idrætshistorien – den skrives ikke ud fra et paradigme eller en tradition, men skrives ud fra mange forskellige paradigmer.²⁰

Gymnastikken

Idrætsforskningen i Danmark har fokuseret meget på gymnastikken, relationen mellem gymnastik og sport og idrættens sportificering. I den forbindelse var Verner Bruhns *Plint og talerstol* fra 1979 en katalysator for idrætsforskningen. Med udgangspunkt i udviklingen i gymnastik- og ungdomsfor-

eningerne omkring landsbyerne og stationsbyerne i Ribe Amt perspektiverede Bruhn til den overordnede udvikling og konflikter inden for gymnastikken og ungdomsforeningerne helt op til 1970'erne, mens der også er et vågent øje for de overordnede social- og kulturhistoriske udviklinger, og hvordan foreningerne udviklede sig i takt med samfundsudviklingen. Det er således et meget grundigt lokalstudie, som (desværre) er unikt i Danmark.²¹

I pionerværket *Kampen om kroppen* fra 1982 opstillede Ove Korsgaard teorier om idrættens historie, som har været meget langtidsholdbare. Korsgaard fokuserede overvejende på de organisatoriske og ideologiske kampe, og værket er således af mere syntetiserende art. Fokus ligger på gymnastikken, mens breddens fodboldspil og samværsformer ikke belyses i samme grad som den folkelige gymnastiks. Dette er en svagheit, da lige netop fodbolden hurtigt spaltes op i en elite og en bredde, der ikke altid har samme værdigrundlag eller holdning til sporten. Desuden bruges et (for) skarpt skel mellem land og by. Ifølge Korsgaard introducerede højskolebevægelsen Ling-gymnastikken, mens byborgerskabet og arbejderbevægelsen holdt sig til den engelske sport. Her fremdrages det, at skellene mellem land og by og sport og gymnastik først blev opblødt efter 1950 med Danmarks endelige overgang fra landbrugsnation til industrination.²² Ifølge undersøgelsen, som er præsenteret i *Fodbold, fair play og forretning. Dansk klubfodbolds historie* fra 2007, ser det ud til, at fodbold er blevet spillet på landet endog meget tidligt om end på andre præmisser end i byerne. Således er idrætsorganisationer som Fællesforeningen af jydsk Idrætsklubber og Fyns Gymnastik- og Idrætsforbund drivkraft for fodboldspillet på landet i 1890'erne og starten af det 20.

århundrede,²³ inden disse opsluges af lokalunionerne. Ligeledes er der eksempler på højskoler, der har taget spillet op, samt højskolelærere, der har stiftet fodboldklubber.²⁴ Således ser detailhistorisk forskning ud til at nuancere den skarpe opdeling mellem land og by og den folkelige idræt og konkurrencesport.

Der er dog også kommet korrektioner af Korsgaards værk. Af større danske idrætsforskningsprojekter kan nævnes Else Trangbæks *Mellem leg og disciplin – gymnastikken i Danmark i 1800-tallet* fra 1987, hvor Trangbæk trækker de lange linjer fra gymnastikkens etableringsfase omkring 1800-tallet til starten af det 20. århundrede og opkomsten af nye gymnastikmiljøer fra 1860-1880 samt den efterfølgende systemkamp, hvor den danske og svenske gymnastik blev brugt politisk som modsætninger (den demokratiske svenske gymnastik over for den militære danske gymnastik – forskellen mellem Venstre og Højre). Her pointerer Trangbæk, at der nok var en vis forskel mellem land og by, men at forskellen lige så meget blev dyrket ideologisk og i mindre grad var til stede i dagligdags praksis. Samtidig pointerer Trangbæk, at da den svenske gymnastik kom ind i skolerne, fungerede den snarere disciplinerende end frigørende. Frigørelse og oplysning var altså ikke integreret i den svenske gymnastik, men var afhængig af konteksten, den blev brugt i.²⁵

Endnu en nuancering af Korsgaards teorier leverede Niels Kayser Nielsen i afhandlingen *Fra Robin Hood til fodbold* fra 1992 og i *Krop og oplysning* fra 1993. *Fra Robin Hood til fodbold* var en kulturanalyse af den engelske arbejderklasses kropskultur og forandringerne i denne i løbet af 1800-tallet, mens *Krop og oplysning* applicerede mange af de samme teorier på den danske kropskulturs historie. Nielsen gør op med

den kantianske skelnen mellem krop og sjæl og skriver om arbejderens opdagelse af kroppen i takt med overgangen fra den førmoderne almuebevægelse til den moderne lønarbejdertilværelse i byerne. På den måde kommer man i en kropskulturel forskning ikke uden om at sammenholde kropskulturen med den sociale og kulturelle kontekst, som kroppen agerer i og bruges på. Grundtvigianerne brugte godt nok deres kroppe bevidst i datidens politiske og sociale kontekst, men før grundtvigianerne havde reformivrige godsejere, fremsynede pædagoger samt statsmagten tilvejebragt disse kropserfaringer med henblik på at opdrage og civilisere.²⁶

Stedbarnet

Hans Bondes *Fodbold med fjenden* fra 2006 må betegnes som en undtagelse i forhold til fodboldforskningen som idrætshistoriens stedbarn, selv om værket ikke udelukkende handler om fodbold. Bonde problematiserer meget overbevisende den forestilling, idrætsverdenen havde og har om idrættens politiske neutralitet. Han viser, hvorledes elasticiteten i lige netop dette slogan førte DIF og DBU i en situation, hvor de i den grad blev brugt politisk af nazisterne som eksempel på mønsterprotektoratet Danmark. Værket hviler på et omfangsrigt og bredt kildemateriale. Således inddrages interviews med datidens aktører, billedmateriale, sportsjournalistiske reportager sammen med mere traditionelle kilder fra idrættens organisationer og udenrigsministeriet, hvilket tilsammen skaber en god helhedsforståelse af perioden og understreger sportens samfundsmæssige forankring.

Derud over er Jørn Hansens *Fodbold. En kort verdenshistorie* et glimrende bud på de lange linjer i fodboldens historie, hvor blik-

ket især er på, hvordan spillet spredtes fra Storbritannien fra slutningen af 1800-tallet. Den danske fodboldhistorie berøres kun kursorisk, men der er spændende afsnit om FIFA og IOC's historie, og om hvordan fodbolden er blevet brugt politisk gennem tid.

Anders W. Bertelsen var tydeligt inspireret af Kayser Nielsens teorier fra »Sport, kultur og utopi«. I bogen *Frispark – den danske fodboldbevægelse* fra 1983 trækkes linjen fra sportens gennembrud op til den gradvise kommercialisering og professionalisering i 1970'erne. Tesen dominerer bogen i en sådan grad, at den nærmere kan ses som et levn af sin tid, hvor arbejderklassen blev tildelt en alt for stor rolle i udviklingen af fodbolden op til århundredeskiftet i forhold til, hvad den var berettiget til. Bertelsen fremfører f.eks., at Boldklubben Frem var en klub for indvandrere fra landet. Dette bundet i, at Bertelsen mener, at det at være medlem af partiet Venstre var lig med at være bonde.²⁷ Denne antagelse afviser Jim Toft i tidsskriftsartiklen *Fodbold mellem myter og kilder*. Toft påviser gennem medlemslister, at kun en meget lille del af indvandrerne fra landet rent faktisk spillede fodbold, men at fodbold op til århundredeskiftet i overvejende grad var et spil for overklassen. Samtidig understreger Toft, at det at være medlem af Venstre ikke betød, at man var fra landet, men i den historiske situation i København oftest betød, at man var en del af det fremvoksende industriborgerskab.

I 1993 udkom Divisionsforeningens 25 års jubilæumsbog, *Den dyre langside*. Heri findes blandt andet artiklerne *Oprøret fra den dyre langside* af Steen Ankerdal og *Fra Dybbøl til Divisionsforeningen* af John Idorn. Begge bidrag fokuserer på overgangen fra amatørfodbold til betalt fodbold. Ankerdal kobler Divisionsforeningens op-

rettelse i 1969 sammen med det generelle opgør med autoriteter, som tiden var præget af. Disse sammenligninger kan synes noget søgte, men Ankerdal redegør udmærket for, hvor paradoksalt det var, at initiativet til oprettelsen af Divisionsforeningen kom fra KB's side. Den gamle gentlemanklub for det bedre borgerskab, som altid havde holdt amatørfanerne højt. Idorn trækker linjen helt fra fodboldens indførelse i Danmark til indførelsen af betalt fodbold. Han betoner i høj grad den strukturelle udviklings påvirkning på fodbolden – således fremhæves den øgede fritid fra 1919, ferielovgivningen fra 1931, 1936 og 1938 samt udviklingen i kommunikation og transport efter 2. verdenskrig som katalysatorer for udviklingen hen imod betalt fodbold.²⁸

Det mest omfattende svenske værk er Thorbjörn Anderssons afhandling *Kung Fotboll* fra 2002, som studerer samspillet mellem den borgerlige hegemoniske ideologi og kultur »fra neden«²⁹. I den proces skriver Andersson, at den borgerlige ideologi, som fodbolden var indskrevet i, kom under pres fra andre befolkningsgrupper og dermed gradvist ændredes for at fastholde hegemoniet. Ideologien blev tilpasset andre sociale gruppers krav om f.eks. en vis kompensation for tabt arbejdsfortjeneste.

Arbejderklassens rolle og spørgsmålet om, hvem der har styret engelsk fodbold, har fyldt meget i engelske sportshistorie. Richard Holt skrev i 1989 *Sport and the British*, hvor han pointerede, at arbejderklassens massive tilstedeværelse som tilskuere formede fodbolden i en sådan grad, at det var svært for det borgerlige gentlemanideal og civiliseringsforsøgene at vinde indpas.³⁰ Desuden problematiserer Holt det, han kalder sport som en del af moderniseringen, hvor man ser sporten som det moderne industrialiserede samfunds kropslige

udtryk – at udbredelsen følger industrialiseringen og urbaniseringen. Han mener, at det er mere interessant at se på, hvordan sporten er blevet fortolket forskelligt fra sted til sted og de forskellige klasser imellem.³¹

Den engelske tradition for værker med lange linjer er allerede berørt under socialhistorie. En forskel i tiden efter 1970'erne er dog, at man i højere grad har beskæftiget sig med tiden efter 1945 og ikke så ensidigt med arbejderklassen, men på forandringerne klasserne imellem. Et eksempel er *Sport in Britain 1945-2000* af Tony Mason og Richard Holt. Fokus er i højere grad på efterkrigstidssportens problemer med amatørsporten over for professionalismen samt mediernes rolle i det spil, der til sidst førte til den totale liberalisering af den professionelle britiske sport. Samtidig viser bogen, hvordan den engelske stat i efterkrigstiden gik fra at betragte sportsverdenen som noget autonomt til at betragte den som en del af et fremvoksende velfærdssamfund.³²

I forlængelse af velfærdspektivet kunne det være på sin plads at nævne et nyere dansk værk, Morten Mortensens ph.d.-afhandling fra 2004, *Idræt som kommunal velfærd*. Mortensen viser, at idrætsforeningernes selvforståelse udtrykt gennem idealerne om frivillighed, kammeratskab og socialt engagement har transcenderet organisatoriske skel (foreninger under DIF over for ungdoms- og gymnastikforeningerne) samt været et vægtigt argument i forhold til at gøre sig attraktiv til kommunale tilskud som en del af opbygningen af velfærdssamfundet.³²

Sport, rum og bystrukturer

Kulturgeografen John Bale er mest kendt for at have beskæftiget sig med sport, rum og landskab og overgangen fra at dyrke

idræt i landskabet til de kunstigt skabte stadions – overgangen fra »landscape to sportscape«. ³⁴ Udviklingen gik væk fra, at idræt og sport blev dyrket på åbne markeder, fælleder eller lignende natur, der ellers blev brugt til andre formål. I takt med sportens regelsætning blev kravene til omgivelserne defineret strammere – det var et spil med 11 mand på en bane med bestemte mål osv. Derefter fulgte en periode, hvor der blev taget entré for at se kampene, efterfulgt af endnu en periode, hvor tilskuerforholdene blev niveaudelt. De, der kunne betale mere, fik bedre forhold, hvilket medførte en vis social segregation. ³⁵ Således ændredes ikke bare sporten, men også byens rum. På den måde understreger Bale, at transformeringen af byernes rum også er forankret i og påvirker hele samfundet, ligesom de i den grad er reguleret af både skrevne, uskrevne, lokale, nationale og internationale regler.

Svenske Olof Moen har undersøgt fremkomsten af idrætsanlæg i Sverige i værket *Från bollplan till sportcentrum* fra 1992, som bygger på Moens afhandling fra 1990, *Idrottsanläggningar och idrottens rumsliga utveckling i stadsbygge under 1900-tallet*. Her viser Moen med udgangspunkt i forholdene i byerne Borås og Uppsala, hvordan og hvorfor idrætsanlæggene voksede frem i Sverige fra 1890 og op gennem 1900-tallet. Her ændrede idrætsanlæggenes form og funktion sig væsentligt. Moen skitserer en udvikling, hvor det offentlige engagement steg gradvist i løbet af 1900-tallet, således at kommunerne, lidt firkantet udtrykt, blev ansvarlig for at stille faciliteter til rådighed, mens idrætsorganisationerne blev ansvarlige for indholdet.

Hans Lyngsgårds *Idrættens rum* fra 1990 giver det bedste overblik over idrættens arkitekturhistorie fra adelens ridehuse i 1700-tallet, gymnastikbevægelses hang til natio-

nale og romantiske udtryk i 1880'erne, industriborgerskabets funktionalisme, over badets historie ³⁶ til mere eksperimenterende kulturhuse i 1980'erne. ³⁷

Mere specifikt om fodboldstadions kan bruges Morten Mortensens artikel i *Idræts-historisk Årbog*, »For byens skyld – konstruktionen af Københavns Idrætspark«. Heri redegør Mortensen for de politiske motiver, der lå bag opførelsen af Københavns Idrætspark ³⁸. I Jim Tofts bidrag til antologien *The Stadium and the City* trækker Toft linjen helt op til tidspunktet, hvor Idrætsparken overgik til at blive Parken. Toft ser anlæggelsen af Idrætsparken som et forsøg på fra socialdemokratisk side at demokratisere adgangen til idrætten, så den ikke kun var forbeholdt borgerskabet. Dette mislykkedes imidlertid. Københavns Idrætspark blev en selvstyrende institution, hvor flertallet af bestyrelsesposter blev overladt til idrættens organisationer – dvs. DIF og DBU, borgerskabet og overklassen. Det resulterede i, at de mindre arbejderklubber ikke fik lov til at afvikle kampe på arenaen. ³⁹

En ny antologi fra 2007 *Århus som idrætslandskab – topografiske fortællinger og analyser* omhandler mere direkte forholdet mellem idræt og rum gennem et nyt perspektiv: »Den topografiske tilgang retter opmærksomheden mod interaktionen mellem det sociokulturelle og individuelle (kropslige) i konkrete fysiske rammer«. ⁴⁰ Denne vending, mener redaktørerne, er en reaktion mod 1980'erne og 1990'ernes omfattende brug af kulturanalyse, hvor mere eller mindre alt blev opfattet som socialt og historisk produceret og konstrueret: »Kort sagt blev betydning betonet på bekostning af materialitet, handling og praksis«. ⁴¹ Der tages altså udgangspunkt i, at der er en inti-

mitet mellem subjekt og objekt – at stedet influerer det mentale.

Arbejderidræt

I 1977 udkom Rolf Pålbrandts afhandling *Arbetarrörelsen och idrotten 1919-1939*. Den redegør for arbejderidrætten i Sverige. Især arbejderidrættens fremgang, efterfølgende tilbagegang og integration i det borgerlige Riksförbundet i mellemkrigstiden samt det svenske socialdemokratis manglende opbakning og interesse for sådan et projekt som virkeligt alternativ.

Den nyeste svenske forskning på området er Christer Ericssons *Fotboll, bandy og makt* fra 2004, som er en komparativ analyse af, hvilken funktion idrætten havde omkring fem forskellige brugssamfund (brukssamhälle), der eksisterede i Sverige i begyndelsen af det 20. århundrede, omkring hvilke der opstod mindre bysamfund. Ericsson belyser de særligt paternalistiske strukturer i disse brug, samt hvordan idrætten blev brugt i takt med, at arbejderne i løbet af 1920'erne begyndte at stille politiske krav. Man tilpassede sig arbejderklassens krav eller kom dem i forkøbet. I den forbindelse var lederne af brugene aktive i at oprette idrætsforeninger, anlægge sportspladser osv. for at skabe sammenhængskraft og identifikation med det bestående.⁴²

I Danmark har Ebbe Hansens beskæftiget sig med arbejderidræt i *Arbejderidrætten i DK med særligt henblik på DAI 1929-43* i *Den jyske historiker* i 1981, hvor han gør rede for de nationale som internationale årsager til arbejderidrættens opblomstring samt efterfølgende integration i DIF.

For en grundigere indføring i de samfundsmæssige forhold samt Socialdemokratiets forhold til arbejderidrætten kan anvendes Aage Hoffmans afhandling *Dansk ar-*

bejderidrætskultur ca. 1880-1945 med særlig vægt på atletik og cykelsport fra 2004. Heri kombineres det samfundsmæssige udblik og historiske tilbageblik på Socialdemokratiets forhold til idrætten med detallostudier af aktiviteterne i tre forskellige arbejderklubber, Arbejdernes Bicycle Club, Lyngby Cycle Club og Arbejdernes Idræts Klub, ligesom det understreges, at det danske Socialdemokrati blev presset af det tyske til at interessere sig for arbejderidrætten for at undgå en kommunistisk kontrol med projektet.⁴³

Derud over har DAI udgivet jubilæumsskrifter i 1939, 1979 og 2004. Mest læseværdig er Palle Thomsens *75 års forskel i dansk idræt* fra 2004. Her bliver linjen trukket hele vejen op til 2004 og stopper ikke i 1943/1945 med idrætsforliget, da DAI gendtrådte i DIF, hvor den akademiske forskning oftest stopper.

Lokalhistorie

Det er ikke muligt at redegøre for alle studier i lokalidræt. Enkelte værker skal dog fremhæves, idet de bidrager til nuancere den syntetiserende historieskrivning.⁴⁴

Det vel nok mest omfattende lokalhistoriske værk er Johnny Wøllekærs *Odense i bevægelse – strejftog i byens idræts historie* fra 2001, der gennem et imponerende stort kildemateriale beskriver et bredt spektrum af idrætsgrene fra 1860'erne og frem til 2001. Wøllekær gør ikke brug af nogen specifik teoretisk indgangsvinkel, men holder sig til en empirisk gennemgang af de mange idrætsgrene i Odense. Samtidig sættes den odenseanske idrætsbevægelses historie ind i en større kontekst. Både i forhold til den store samfundshistorie, men også i forhold til den store idræts historie. Det er således meget solidt empirisk benarbejde, og vær-

ket er den første samlede idrætshistorie om en større dansk købstad.

Poul Porskær Poulsens artikel, *Der var ungdom og kræfter, styrke og vilje – Gymnastik og skyttesag på Silkeborg-egnen og i Gødvad ca. 1869-1930*, om gymnastikken og skyttesagen på Silkeborg-egnen redegør for udviklingen af skytte- og gymnastikbevægelsen op til mellemkrigstiden og viser, at gymnastikken meget tidligt var konkurrencepræget (og præmier blev uddelt⁴⁵) og nuancerer dermed Ove Korsgaards opdeling mellem den folkelige idræt på landet og den konkurrenceprægede sport i byerne.

På samme måde nuancerer Niels Kayser Nielsen i artiklen *Højskole og sport – om idrætten i Vejen* modsætningen mellem højskolebevægelsen og sportsbevægelsen. Nielsen viser med et social- og kulturhistorisk blik på lokalområdet i Vejen og den nærliggende Askov Højskole, hvordan de to bevægelser var knyttet sammen og ikke stod som modsætninger.⁴⁶

Organisationshistorie

Leif Yttergrens *Täflan är livet – idrottens organisering och sportifiering 1860-1898* er en lokalhistorisk organisationshistorie om Stockholms idrætsliv. Yttergren undersøger her, om den tidlige idrætsbevægelse i Stockholm voksede frem nedefra som folkelig »idrætsrørelse« eller oppefra under etablisementets kontrol. Der blev dannet arbejder- og borgeridrætsforeninger, og Yttergren mener ikke, at man i denne periode på grund af den sociale opsplitelse kan karakterisere idrætsbevægelsen som en folkebevægelse.⁴⁷

En vellykket organisationshistorie, som tilmed er en jubilæumsbog, er *Ett idrottssekel – Riksidrottsförbundet 1903-2003* redigeret af Jan Lindroth og Johan R. Nor-

berg. Bogen er en gennemgang af idrætten før Riksidrottsförbundets opkomst og helt op til 2002 med et vågent øje for bredden i både debatter og forskellige niveauer af idræt. Selv om værket er lavet med bidrag af 14 forskellige forskere, er der en rød tråd i bidragene, især i tiden op til og lige efter 2. verdenskrig, som synes at være den periode, der er bedst udforsket.

I Danmark er der ikke på samme måde skrevet organisationshistorie.⁴⁸ Hvis man skal se på den danske jubilæumsbog om DIF, *Dansk Idrætsliv*, er sigtet helt anderledes. I forbindelse med DIF's 100 års jubilæum i 1996 udkom 2-bindsværket *Dansk Idrætsliv*, hvor fem forskellige forskere skrev om idrætten som helhed. Forskerne bruger deres forskellige baggrunde til primært at belyse idrættens sociale og kulturelle historie samt den overordnede samfundsmæssige ramme, den foregår i. Værket er glimrende til en bred indføring i mange af idrætsforskningens områder, men i forhold til, at det er et værk om DIF, undres man over, at DIF's overgang fra idealistisk amatørforbund til markedsorienteret interesseorganisation ikke behandles grundigere. Her tager *Ett Idrottssekel* bedre fat med bidraget af sociologen Tomas Peterson *En allt allvarligare lek. Om idrottsrörelsens partiella kommersialisering 1967-2002*.⁴⁹

I forhold til DIF som en organisation domineret af borgerskabet og dets værdier har Per Jørgensen beskæftiget sig med dette under sportens etableringsfase i Danmark. Han er inspireret af Elias' figurationsanalyse i sin gennemgang af DIF og sportens gennembrud. Således eftersporer Jørgensen de normer, disse grupper har, og hvorledes de overføres først til DIF og så (ubevidst) til resten af idrætsverdenen. På den måde er afhandlingen både organisationshistorie samt en historie om DIF's »ideologiske« be-

tydning for det omgivende samfund som et slags socialiseringsagentur for borgerlige normer og værdier.⁵⁰

Opsummering

Formålet med disse historiografiske pejlinger har været at give et overblik over tendenser i idrætsforskningen i Danmark ud fra en undren over den ringe opmærksomhed, fodbolden og sporten generelt har fået. Inddragelsen af svensk og engelsk sportshistorie viser, at den danske fodboldforskning er milevidt fra denne. Samtidig er der ud fra et tilbageblik til den tidlige idrætsforskning gjort et forsøg på at forklare og sandsynliggøre, hvorfor denne overvægt af forskning i gymnastik er opstået. Der argumenteres for, at 1970'ernes marxistiske sportskritik, hvor idrætsforskningen blev »undfanget«, formodentlig har bidraget til en manglende interesse for den kommercialiserede sport. Samtidig har den særlige danske situation med to forskellige nationale idrætsforbund også bidraget til den hårde skelnen mellem folkelig idræt og konkurrencesport. Der har været en tendens til, at sporten er blevet set som en isoleret enklave i samfundet, som et slags lukket system af formålsløst rekordjageri, der ikke på samme måde som den folkelige idræt har bidraget til den nationale identitetsdannelse eller til demokratiet gennem folkeoplysning. Dette er at reducere sportens samfundsmæssige betydning alt for voldsomt. Fodbolden, og sportsbevægelsen som sådan, på lokalt og regionalt niveau har ikke konsekvent stået i et antagonistisk modsætningsforhold til den folkelige idrætsbevægelse, hvilket nogle af de beskrevne værker i denne historiografi har pointeret. Allan Grønkjær og undertegnede har i *Fodbold, fair play og forretning. Dansk klubfodbolds historie* forsøgt at kridte banen op

ved at belyse fodboldens samfundsmæssige betydning og dermed etablere nogle overordnede rammer for en videre fodboldforskning. Her har fodboldbevægelsen set sig selv som karakteropdragende (ud fra gentlemanidealer importeret fra Storbritannien), sundhedsskabende, eksponent for det gode kammeratskab og som skaber af klassesamhørighed, ligesom alle disse idealer blev brugt til at legitimere fodboldbevægelsens integration i velfærdssamfundet. Samtidig har vi forsøgt at vise spændingen og eventuel diskongruens mellem disse normative idealer og praksis (hvad man siger, og hvad man gør) gennem en kombination af ovennævnte idræthistoriske genrer, så langt vores kilder rakte. Men der er ingen tvivl om, at der mangler masser af grundforskning på lokal-, regional- og organisationsniveau, og der er ganske sikkert lokale afvigelser fra den mere overordnede historie, som vi har skitseret.

Resumé

Idræthistorikerne har fra fagets etableringsfase i begyndelsen af 1980'erne beskæftiget sig grundigt med gymnastikken. Samme grundighed kan ikke siges at have været sportsbevægelsen eller fodbolden forundt. Det kan forklares på baggrund af, at gårdmandslinjen sammen med efterdønningerne af den marxistiske sportskritik fra idrætsforskningens etableringsperiode i begyndelsen af 1980'erne, gjorde, at man først og fremmest beskæftigede sig med den folkelige idræt. Sportsbevægelsen fik dermed en sekundær og endog nedbrydende funktion som værende den folkelige idræts negation.

For at understrege, at sporten har større samfundsmæssig betydning end formålsløst rekordjageri, foretages der pejlinger i

ældre og nyere forskning samt henvises til de mange nuanceringer af både teoretisk samt lokalhistorisk art af denne antagonistiske modsætning mellem sporten og den folkelige idræt. En videre udforskning af

sportens samfundsmæssige rolle på lokalt, regionalt og nationalt niveau ligger således i en naturlig forlængelse af disse nuanceringer.

Noter

- 1 Hedal, M. (2006) pp. 38
- 2 Det er således mere en oversigt over forskellige idrætshistoriske genrer med et fodboldperspektiv in mente end en tilbundsående forskningsoversigt. For sidstnævnte se da: Madsen, B. (2003), Nielsen, N (1992) og Madsen, B. & Nielsen, N. (2004). I sidstnævnte belyses de sidste ti års store fokus på forholdet mellem oplysning, krop og demokrati indgående.
- 3 Et uddrag af de mest informationsmættede skrifter, som samtidig dækker geografisk bredt er: Andersen, E. (1964), Andersen, H. (1956), Bülow, K. (1939), Hartoft, L. (1952), Jantzen, I. (1926), Lundberg, E. (1948), Nielsen, W. (1954), Pedersen, W. & Samuelsen, E. (1970), Prip, P. (1976), Staffensen, H. (1957), Søndergaard, A. (1935), Westphall, E. (1945). For en god ordens skyld kan også nævnes Knud Lundbergs fodboldkrønike i fire bind. Den er ikke et egentligt jubilæumsskrift, men har dog mange af de samme karakteristika. Først og fremmest at den behandler fodbolden som en isoleret enklave i samfundet. Krøniken omhandler således udelukkende spillet på banen samt aktører på og uden for banen og ikke fodboldens samfundsmæssige betydning.
- 4 Jensen, C. (1946), pp. 5
- 5 Alstrup, A. (1954), pp. 5
- 6 1968 bruges her som et fikspunkt for paradigmeskiftet. Også inden 1968 blev der produceret historie, som var mere strukturalistisk end personorienteret. Det gjorde det sig bare ikke gældende inden for idrætsforskningen, som på den tid ikke blev udforsket professionelt af historikere.
- 7 Rigauer, B. (1979)
- 8 Franske Jean-Marie Brohm fremkom med en lignende kritik af sporten i en mere essayistisk, polemisk stil. Se Brohm, J. (1978). I Danmark tog Kolding Højskoles tidsskrift den vesttyske sportskritik til sig i *Tryk. Kolding Højskoles Tidsskrift*, nr. 5, (Kolding, 1973)
- 9 Begrebet »gårdmandslinjen« blev introduceret af Nielsen N. & Kjærgaard T. (1979)
- 10 Nielsen, N(1990), pp. 179
- 11 Tesen om denne aparte alliance mellem grundtvigianismen og marxismen i Danmark er blevet grundigt idehistorisk behandlet af Henning Fonsmark i 1990 i *Historien om den danske utopi*. Fonsmark skriver ikke om sport, men analyserer hvordan marxister og grundtvigianere efter 2. Verdenskrig har kunnet finde fælles fodslag.
- 12 Den svenske forskning var allerede på dette tidspunkt langt længere fremme end dette. Først og fremmest pga. Jan Lindroths *Idrottens väg till folkrörelse* (Uppsala, 1974), hvor Lindroth redegjorde for idrætsbevægelsens betydning for samfundet på »rigsniveau« – organisationshistorie kombineret med et udblik til de politiske debatter og holdninger til idrætten.
- 13 For dette syn på sporten se også Carlsen, J. (1981), pp. 5-9
- 14 Nielsen, N. (1981), pp. 30
- 15 Som et kuriosum kan nævnes at sociologien i Danmark også tidligt havde en interesse for fodbold. Således udkom i 1956 en oversat sociologisk undersøgelse af Andersen H. & Aage Bo & Elkær-Hansen N. & Sonne A. *Sporten i Danmark i sociologisk belysning*, som gennem interviews foretaget i 1953 gjorde fodbolden til genstand for sociologisk analyse.
- 16 Herhjemme har især kredsen omkring Gerlev Idrætshøjskole, i særdeleshed Henning Eichberg, og omkring tidsskriftet *Centring* været inspireret af Elias og konfigurationsanalyser. Et overblik over det danske idrætsforskningsmiljø findes i: Nielsen, N. (1992), pp. 44-47. I idrætsforskningen er Elias primært blevet brugt i forbindelse med forholdet mellem voldsmonopol og voldsbeherskelse. Se Elias, N. (1981), pp. 68
- 17 For uddybning se Nielsen, N (1981), pp. 50-58.
- 18 Det mest betydende værk i den tidligere engelske socialhistorie om fodbold er: Magoun, F. (1938)
- 19 Den engelske historievidenskab bestod naturligvis ikke kun i et skel mellem marxistiske og ikke-marxistiske kulturhistorikere. Der blev udkæm-

- pet hårde kampe mellem strukturalistiske historikere som Tom Niarn, Perry Anderson m. fl. på den ene side og kultur- og socialhistorikerne på den anden side jf. Nielsen N. (1981), pp. 50-51 og Christensen, K. (1983), pp. 28-32
- 20 Se bl.a. Damkjær, S. (1990), pp. 16.
 - 21 En slags fortsættelse af *Plint og talerstol* findes i Bruhns *Det skæve træ* fra 1997, der fokuserer på gymnastik- og ungdomsforeningernes historie efter 1945 ikke kun på regionalt, men også på nationalt niveau. Værket er således mere organisationshistorisk.
 - 22 Korsgaard, O. (3.udgave) (1997), pp. 252
 - 23 Derud over kan henvises til Jørn Hansens *Ikke at syne men at være* om den Sønderjydske idrætsbevægelse. Her understreges det, at der ikke på dette regionale niveau var noget skarpt skel mellem den folkelige idræt og konkurrencesporten. Tværtimod var boldspil og gymnastik voldsomt flettet sammen og mange dyrkede begge ting, ligesom Sønderjydske Idrætsforening både organiserede konkurrenceidræt, gymnastik og skydning uden større sammenstød (pp 228).
 - 24 Under afsnittet om lokalhistorie er der eksempler på nuanceringer af Korsgaards udlægning af den konkurrencefri gymnastik samt en understregning af, at højskolebevægelsen også var interesseret i fodbold.
 - 25 Trangbæk, E. (1987), pp. 211
 - 26 Nielsen, N. (1993), pp. 150
 - 27 Bertelsen, A. (1983), pp. 39-40
 - 28 Af relevans for fodboldforskningen er der desuden udgivet læseværdige specialer. Især Brus, A. (2002), Holm, A. (2004), Iversen, H. (2003)
 - 29 Bill Sund skrev i 1997 *Fotbollens maktfält* om fodboldspillet udvikling i Sverige fra omkring år 1900 til 1990. Fokus er i meget høj grad på spillestile, landshold, store klubber og kommer kun en smule ind på det organisationsmæssige og ideologiske. Således er det en mellemting mellem et egentlig forskningsstudie og et mere populært værk.
 - 30 Holt, R. (1989), pp. 353
 - 31 Holt R. (1989), pp. 359-360, 364. Holt nuancerer dermed de konklusioner, som britiske idrætshistorikere har nået før ham, om fodbolden som kampplads mellem det borgerlige hegemoniske projekt over for arbejderklassen og betoner istedet de regionale og lokale fortolkninger af fodbolden. Holt nuancerer bl.a. Hargreaves, J. (1986), Mason, T. (1980)
 - 32 Holt R. & Mason T. 2000, *Sport in Britain 1945-2000*, (Oxford, 2000) pp. 174
 - 33 Herud over påpeger Mortensen de paradokser fritidsloven i 1968 skabte, hvor den offentlige støtte til det frivillige arbejde undergravede idealerne om frivillighed og uegennyttighed. Mortensen påpeger selv nye udforskede temaer i forlængelse af egne mentalitetshistoriske undersøgelser. Herunder, hvordan selvforståelsen opstod, hvorvidt selvforståelsen har hæmmet idrætsforeningernes udvikling eller været noget positivt. Ligeledes kunne det være interessant at efterspore, om den kommunale støtte har været bestemt af politiske forhold – var det et socialdemokratisk projekt eller var de borgerlige partier også med på den? Disse gode spørgsmål peger frem mod en grundigere udforskning af perioden efter 2. verdenskrig i et velfærdsperspektiv. Mortensen, M (2004), pp. 455-459.
 - 34 Bales andre hovedværker er *Sport and Place: a geography of sport in England, Scotland and Wales*, (1982) og *Landscapes of Modern Sport*, (1994).
 - 35 Bale, J (1989), pp. 147
 - 36 For en detailhistorisk analyse af forholdet mellem funktionalisme, kropskultur og projekt Moderne se: Nielsen, N. & Frandsen J. (1991) pp 91-107
 - 37 Værket er en del af Lokale- og anlægsfondens skriftrække udgivet mellem 1997-2007 på indtil nu 13 bøger, der ud fra forskellige vinkler som kvinders behov og idrætsrum, nye funktioner for idrætshallerne – idrætshaller som kulturhuse, vandkulturhuse om., behandler idrættens rum. Generelt omhandler bøgerne idrættens moderne rum og fremtidige muligheder, krav og udfordringer.
 - 38 Ud over denne artikel kan henvises til hele årsbogen Madsen B. & Mortensen M (red.). *Idrætshistorisk Årbog. Idrættens møde- og kamppladser – Kultur, historie, politik*, (Odense, 2004), hvor temaet netop er idrættens rum.
 - 39 Toft, J. in: Bale, J. & Moen, O. (1995), pp. 69-72
 - 40 Agergaard, S & Nielsen, N. (2007), pp. 12
 - 41 Agergaard S. & Nielsen N. 2007, pp. 12
 - 42 Ericsson, C., (2004), pp. 150-158
 - 43 Hoffmann, A. (2004), pp. 89-109
 - 44 For uddybning: Nielsen, N. (2002)
 - 45 Poulsen, P. (1996), pp. 43
 - 46 Nielsen, N. (1994), pp. 35
 - 47 Yttergren L. (1996), pp. 202-205.
 - 48 Der er også andre veje mellem organisations- og lokalhistorie. Her kan henvises til serien *Bevægelsesstudier* og især værkerne Madsen, B. (2003) og Eichberg H. & Madsen B. (red.) (2002). Her anskues idrættens historie ud fra et bevægelses-

perspektiv, hvor fokus ikke er på idrætsorganisationerne, men på kroppen og dens italesættelse i forskellige historiske perioder og demokratiske og folkeoplysningsmæssige sammenhænge.

- 49 Peterson, T. In: Lindroth, J. & Norberg, J. (2002), pp. 397-410
 50 Jørgensen, P. (1997), pp. 277-278

Litteraturliste

- Agergaard, S. & Nielsen, N. (red.) *Århus som idrætslandskab – topografiske fortællinger og analyser* (Århus, 2007).
- Alstrup, A. (red.) *Sjællandsk fodbold gennem tiderne*, bind 1 og 2 (Odense, 1954).
- Andersen, E. (red) *DBU 1889-1964* (København, 1964).
- Andersen, H. (red) *Lolland Falsters Boldspil Union 50 år* (Nykøbing Falster, 1956).
- Andersen, H. & Bo, A. & Hansen, N. & Sonne, A. *Sporten i Danmark i sociologisk betydning* (København, 1956).
- Andersson, T. *Kung Fotboll* (Stockholm/Stehag, 2002).
- Bale, J. & Moen, O. (red.) *The Stadium and the City* (Bodmin, 1995).
- Bale, J. *Landscapes of Modern Sport* (Leicester, 1994).
- Bale, J. *Sport and Place: a Geography of sport in England, Scotland and Wales* (London: Hurst, 1982).
- Bale, J. *Sports Geography* (New York/London, 1989).
- Bertelsen, A. *Frispark – den danske fodboldbevægelses historie* (København, 1983).
- Bonde, H. *Fodbold med fjenden – dansk idræt under hagekorset* (Odense, 2006).
- Brohm, JM. *Sport – a prison of measured time* (London, 1978).
- Bruhn, V. *Det skæve træ* (Vejle, 1997).
- Bruhn, V. *Plint og talerstol – træk af gymnastik- og ungdomsforeningernes historie i Ribe Amt* (Esbjerg, 1979).
- Bülöw, K. (red.) *Akademisk Boldklub gennem 50 aar* (København, 1939).
- Dunning, E. (red.) *The sociology of sport* (London, 1971).
- Eichberg, H. & Madsen, B. *Idrættens enhed eller mangfoldighed* (Århus, 2002).
- Elias, N. *Über den Prozess der Zivilisation I-II*, (7. oplag), (Frankfurt am Main, 1980).
- Ellegaard, L. (red.) *Den dyre langside* (Viborg, 1993).
- Ericsson, C. *Fotboll, bandy och makt* (Smedjebacken, 2004).
- Fonsmark, H. *Historien om den danske utopi – Et idepolitisk essay om velfærdsdemokrat* (Gyldendal, 1990).
- Gandil, J. *Dansk Fodbold* (København, 1939).
- Hansens, J. *Fodbold. En kort verdenshistori*, (Odense, 2006).
- Hansen, J. *Ikke at syne men at være. Sønderjydsk idræt gennem 100 år* (Odense, 2003).
- Hargreaves, J. *Sport, Power and Culture* (Cambridge, 1986).
- Hartoft, L. (red) *Sjællands Boldspil-Union gennem 50 år* (Slagelse, 1952).
- Hedal, M. *Sport på danske tv. En analyse af samspillet mellem sort og tv, 1993-2005* (København, 2006).
- Hermann, A. & Andersen, E. *Den danske idræts bog*, bind 1 og 2 (København, 1935).
- Hoffmann, A. *Dansk arbejderidrætskultur ca. 1880-1945 med særlig vægt på atletik og cykelsport* (København, 2004).
- Holt, R. Mason, T. *Sport in Britain 1945-2000* (Oxford, 2000).
- Holt, R. *Sport and the British* (Oxford, 1989).
- Jantzen, I. (red) *Kjøbenhavns Boldklub 1876-1926* (København, 1926).
- Jensen, C. (red.) *Fynsk fodbold gennem tiderne i tekst og billeder* (Odense, 1946).
- Jørgensen, P. *Ro, renlighed og regelmæssighed* (Viborg, 1997).
- Korsgaard, O. *Kampen om kroppen – dansk idræts historie gennem 200 år* (3. udg.), (København, 1997).
- Lindroth, J. *Idrottens väg till folkrörelse* (Uppsala, 1974).
- Lindroth, J. & Norberg, J. (red.), *Ett idrottssekel – Riksidrottsförbundet 1903-2003* (Södertälje, 2002).
- Lundberg, E. *Randers Sportsklub Frejas jubilæumsskrift 1898-1923* (Randers, 1923).
- Lundberg, K. *Dansk fodbold 1-4* (København, 1986).
- Madsen, B. *Oplysning i bevægelse* (Århus, 2003).

- Magoun, F. *History of Football from the Beginnings to 1871* (Bochum, 1938).
- Meyer, AC. (red.), *Idrætsbogen – Populære Vejledninger i Udøvelsen af Gymnastik og dansk Idræts udarbejdede af Fagmænd* (København, 1908-09).
- Moen, O. *Från bollplan till sportscentrum* (Stockholm, 1992).
- Mortensen, M. *Idræt som kommunal velfærd* (København, 2004).
- Nielsen, HJ. *Fodboldenglen* (København, 1979).
- Nielsen, N. *Fra Robin Hood til fodbold* (Odense, 1992).
- Nielsen, N. *Krop og oplysning* (Viborg, 1993).
- Nielsen, W. *Fyns Boldspil-Union gennem 50 aar* (Odense, 1954).
- Pedersen, W. & Samuelsen, E. *Jydsk Boldspil-union 1895-1970* (Vejen, 1970).
- Prip, P. *KB gennem 100 år* (København, 1976).
- Pålbrandt, R. *Arbetarrörelsen och idrotten 1919-1939* (Uppsala, 1977).
- Rigauer, B. *Sport und Arbeit. Soziologische Zusammenhänge und ideologische Implikationen* (Darmstadt, 1977).
- Rigauer, B. *Warenstrukturellen Bedingungen leistungssportlichen Handelns* (Mörfelden, 1979).
- Staffensen, H. (red) *Bornholms Boldspil Union 1907-1957* (Rønne, 1957).
- Søndergaard, A. *Aalborg Boldspilklub 1885-1935* (Aalborg, 1935).
- Thompson, E.P. *The making of the English Working Class*, (3. udgave), (London, 1965).
- Trangbæk, E. (red.) *Dansk Idrætsliv, Bind 1: Den moderne idræts gennembrud 1860-1940* (København, 1995).
- Trangbæk, E. (red.) *Dansk Idrætsliv, Bind 2: Velfærd og fritid 1940-1996* (København, 1995).
- Trangbæk, E. *Mellem leg og disciplin – gymnastikken i Danmark i 1800-tallet* (Aabybro, 1987).
- Walvin, J. *The People's game – The Social History of British Football* (Bristol, 1975).
- Westphall, E. *Jydsk Boldspil Union i 50 år* (Århus, 1945).
- Wøllekær, J. *Odense i bevægelse – strejftog i byens idræthistorie* (Viborg, 2001).
- Yttergren, L. *Täflan är livet – Idrottens organisering och sportifiering 1860-1898* (Borås, 1996).
- Tidsskriftsartikler**
- Carlsen, J. *Frigørelsens og fremmedgørelsens æstetik* in: *Bidrag*, nr. 13/14 (1981).
- Damkjær, S. *Sociologiens bidrag til idræthistorien* in: *Centring*, nr. 25 (1990).
- Elias, N. *Sportens oprindelse som et sociologisk problem* in: *Den jyske historiker*, nr. 19/20 (1981).
- Kjærgaard, T. *Gårdmandslinien i dansk historieskrivning, Fortid og Nutid*, XXVIII, hæfte 2 (1979).
- Madsen, B. & Nielsen, N. *Tendenser i idræthistorisk forskning 1995-2005. Idræthistorisk Årbog* (2004).
- Mortensen, M. *For byens skyld – konstruktionen af Københavns Idrætspark* in: *Idræthistorisk årbog* (2004).
- Nielsen, N. & Frandsen, J. *Bad i Spanien. Om funktionalisme og kropskultur i Aarhus i 1930'erne* in: *Den jyske historiker*, nr. 56 (1991).
- Nielsen, N. & Wählin, V. *Folkeoplysning og ungdomsliv i Danmark omkring 1900-25* in: *Historie* (2001).
- Nielsen, N. *De (h)vide mål og det grønne græs* in: *Den jyske historiker*, nr. 19/20 (1981).
- Nielsen, N. *Højskole og sport – om idrætten i Vejen* in: *Magasin fra Det kongelige Bibliotek – Årg. 9*, nr. 2 (1994).
- Nielsen, N. *Idræts og lokalhistorie – pejlinger og perspektiver i en dansk og nordisk kontekst* in: *Idræthistorisk årbog* (2002).
- Nielsen, N. *Sport, kultur og utopi* in: *Bidrag*, nr. 13/14 (1981).
- Poulsen, P. *Der var ungdom og kræfter, styrke og vilje – Gymnastik og skyttesag på Silkeborg-egnen og i Gødvad ca. 1869-1930* in: *Østjysk hjemstavn* (1996).
- Toft, J. *Fodbold mellem myter og kilder* in: *Idræthistorisk årbog* (1993).
- Specialer**
- Brus, A. *Desserten kom først – om kvindefodboldens udvikling i Danmark frem til optagelsen af kvindefodbolden i DBU i 1972* (Københavns Universitet, 2002).
- Christensen, K. *Fodboldspillet – teori, historie og fascination* (Aarhus Universitet, 1983).
- Holm, A. *Kampen om dansk elitefodbold* (Aalborg Universitet, 2004).
- Iversen, H. *Fra Galgebakken til Idrætsparken og Riisvangen Stadion* (Aarhus Universitet, 2003).

